

Adrian Miroiu

O IMAGINE DESCRIPTIVISTĂ A ȘTIINȚEI¹

*Imagini ale științei*² de Mircea Flonta este o carte pe care o putem citi în multe feluri. Mai jos eu voi încerca să analizez unele din argumentele cuprinse în ea din perspectiva raporturilor dintre demersurile prescriptive și normative în filosofia științei. Obiectivul meu va fi acela de a argumenta că tipul de abordare preferat de M. Flonta, în această carte îndeosebi, ar putea fi înțeles ca descriptivist.

La modul general vorbind, distincția dintre prescriptiv și descriptiv pare deosebit de limpede: una este a spune ce trebuie să fie și alta a spune ce este de fapt. Luată astfel, distincția dintre "este" și "trebuie" e un loc comun în filosofia ultimelor secole și s-a aflat în spatele sau chiar în centrul mai tuturor dezbaterilor din filosofia morală a ultimelor decenii. Așa cum se obișnuiește, într-o asemenea situație e invocată și o dogmă. Aici există legea lui Hume: principiul potrivit căruia din "este" nu poate fi dedus un "trebuie"; sau, precizând puțin: principiul după care un raționament ale cărui premise sunt toate descriptive nu poate avea o concluzie în care se spune că ceva trebuie să fie decât dacă este invalid. Faimosul pasaj din Hume (Treatise, III. i. 1) e următorul:

În orice sistem de moralitate cu care m-am întâlnit până acum am remarcat întotdeauna că autorul înaintază o vreme potrivit modului obișnuit de a raționa și stabilește existența lui Dumnezeu ori face unele observații asupra faptelor omenești; când, deodată, am surpriza să constat că, în locul legăturilor obișnuite din cadrul propozițiilor - este și nu este - nu mai întâlnesc nici o propoziție în care legătura nu se face printr-un trebuie sau un nu trebuie. Această schimbare este imperceptibilă; dar ea e de cea mai mare însemnătate. Căci, întrucât acest trebuie sau nu trebuie exprimă o nouă relație sau afirmație, lucrul trebuie notat și explicat; în același timp, trebuie să se dea un temei pentru ce pare întru totul inconceptibil, cum această nouă relație poate fi o deducție din altele care sunt în întregime diferite de ea. Or, cum autorii nu își iau această precauție, îmi îngădui să o recomand cititorului...

Interpretarea ortodoxă³ a pasajului e aceasta: Hume arată că există o prăpastie de netrecut între "este" și "trebuie", deci între propozițiile care spun ce este de fapt și cele prin care se evaluează, se emite o judecată morală despre acel fapt. Acest hiat logic, se continuă, e unul de care au vorbit mulți filosofi: e cel pe care îl avea în minte G. E. Moore atunci când argumenta că "binele" nu este definibil sau R. M. Hare atunci când sublinia că expresiile descriptive nu pot fi folosite pentru a da un sfat sau pentru a îndruma, în general pentru a ghida alegerile - deci în mod prescriptiv. (În cele ce urmează voi folosi expresia "prescriptiv" în acest sens comun,

nu ca termen tehnic în filosofia morală a lui Hare.)

1. **Știința, imaginile ei și teoriile acestora.** Pentru filosofi care au luat ca obiect al investigației lor cunoașterea științifică, deosebirea dintre ceea ce trebuie să fie și ceea ce este îmbracă forma opoziției dintre demersurile prescriptive, care urmăresc elaborarea coerentă, sistematică a condițiilor și criteriilor cunoașterii științifice, în temeiul unui model ideal al cunoașterii, și cele descriptive, al căror obiectiv este să dea o caracterizare schematică a practicii cercetării dintr-o știință matură. Cum se poate constata lesne, în mare acesta e un mod de a pune deosebirea dintre genul de abordare a cunoașterii științifice promovată de K. R. Popper și de popperieni, pe de o parte, și cel promovată de Th. Kuhn și adepții săi, pe de altă parte; în acest sens, a discuta meritele și potențialele celor două genuri de abordări înseamnă a realiza o istorie critică a teoriei științei din ultima jumătate de secol, sau cel puțin a schița un program de a o elabora.

Impresia mea este că pentru Mircea Flonta cântărirea celor două genuri de abordare, compararea lor a reprezentat un punct nodal al articulării felului său de a trata diverse teme de filosofie științei. Nu numai că problema este explicit abordată în prima parte a cărții sale *Imagini ale științei*, dar cred că se află în spatele întregii sale construcții din volumul *Perspectivă filosofică și rațiune științifică*⁴, precum și din eseurile ce alcătuiesc a doua parte a volumului *Imagini ale științei*. De aceea, cred că distincția dintre "este" și "trebuie" este relevantă pentru a înțelege abordarea oferită de M. Flonta diferitelor episoade din istoria științei.

Filosofia științei, ca reflecție asupra științei, este - arată M. Flonta - o activitate de ordinul doi, secundă, derivată (p. 77). Altfel zis, știința are anterioritate față de filosofia științei și nu poate fi înțeleasă ca o aplicare a unei teorii a științei elaborate în prealabil. Dimpotrivă: filosoful încearcă "să dea o înțelegere cât mai clară și mai cuprinzătoare a naturii activității științifice, precum și a produselor acestei activități" (p. 43). Chiar dacă aceste susțineri par să fie ușor acceptabile, dificultățile apar de îndată ce încercăm să determinăm mai precis raportul dintre știință și teoria științei. La prima vedere, ceva e totuși stabilit: că acest raport e unul binar, adică are loc între două elemente: știința, de o parte, și teoria asupra ei, de alta.

M. Flonta se îndoiește însă de această ipoteză. Potrivit lui, raportul este mai curând ternar: între 1) știință; 2) diverse imagini ale științei; și 3) teoria științei. Teoria științei se apleacă, susține el, nu asupra științei ca "realitate în sine", ci asupra unei imagini a acestei realități. "Nu este vorba aici, în primul rând, de faptul că oamenii pot să privească cunoașterea științifică din unghiuri diferite... Esențial pare să fie faptul că ei examinează cunoașterea științifică cu interese și intenții din cele mai diferite și, mai ales, în lumina unor opțiuni prelabile, a unor supoziții

socotite neproblematic" (pp. 7-8).

Că raportul este ternar se poate arăta dovedind că astfel de imagini ale științei se interpun într-adevăr între știința în sine și teoria științei. Într-adevăr, teoria științei se poate aplica imaginii "cercetării pe care o degajă publicațiile științifice curente din zilele noastre", sau imaginii "care se desprinde din mărturisirile și relatările unor oameni de știință creatori în contexte neformale, cum ar fi interviurile, conversațiile particulare, memoriile sau scrierile cu caracter preponderent filosofic" (p. 208); sau se aplică mai curând unei reconstrucții raționale a științei decât unei cercetări istorice a științei etc. A arăta că raportul dintre știință și teoria științei e astfel mediat este o întreprindere dificilă, iar investigațiile în acest sens ale lui M. Flonta sunt deosebit de instructive.

În general vorbind, o imagine asupra științei ia naștere, consideră M. Flonta, prin intervenția unor "opțiuni prelabile"; astfel, se poate veni cu intenții (preponderent) prescriptive sau (preponderent) descriptive; cu opțiuni asupra naturii raționalității științifice; asupra mijloacelor de investigare a științei (logice sau istorice) etc. A vrea aici să deosebesc între două modalități de a înțelege concepția lui M. Flonta asupra naturii unei teorii filosofice a științei. Potrivit unei prime abordări – să-i spunem „structurală” - aceste opțiuni prelabile acționează ca niște factori structurali ai configurării unei teorii a științei. Ele doar modulează teoria științei, o constrâng în diverse chipuri, reducând spectrul variantelor posibile. În această abordare, opțiunile prelabile nu produc un obiect, ci vizează teoria asupra obiectului. Potrivit unei a doua abordări – să-i spunem „binivelară” - opțiunile prelabile ale cercetătorului se interpun nu structural, ci substanțial: ele produc un nou obiect - o imagine a științei - care se așează între știință și teoria științei. În această abordare, filosoful va investiga la un prim nivel imaginile științei și va încerca să detecteze opțiunile prin care ele sunt configurate; apoi, la un al doilea nivel, va investiga teoriile imaginii științei. În abordarea binivelară, filosoful are două obiecte de investigat și, în consecință, va produce două teorii: una a opțiunilor prelabile și o alta a imaginii științei; în abordarea structurală, el are un singur obiect, dar teoria sa cuprinde o nouă componentă, ar fi mai complexă; sau, alternativ, am putea spune că ea cuprinde o subteorie a opțiunilor prelabile. Într-un fel, abordarea structurală este epistemologică; cea binivelară este ontologică (chiar ontologizantă). Preferința lui M. Flonta merge către abordarea binivelară. Ea pare să fie mai intuitivă, analoagă atâtor distincții între realitatea în sine și realitatea fenomenală.

Intențiile prescriptive sau descriptive ale filosofului care se apleacă asupra științei funcționează, consideră M. Flonta, în chip paradigmatic ca opțiuni prelabile care duc la imagini divergente ale științei. În raport cu acestea apar teoriile filosofice. Astfel, dacă imaginea științei s-a constituit potrivit unei intenții

descriptive, atunci teoria filosofică va viza, mai întâi, examinarea și compararea unui domeniu cuprinzător de date ale prezentului și trecutului unei discipline despre care se admite că ilustrează cel mai bine natura cercetării științifice; în al doilea rând, se va încerca prin generalizare, plecând de aici, să se dea o caracterizare a conținutului cunoașterii științifice, a demersurilor prin care are loc întemeierea cunoștințelor (pp. 44-45). Analog, dacă imaginea științei pe care o preferă un filosof s-a constituit potrivit unei intenții prescriptive, atunci teoria sa va cuprinde principii prin care se încearcă să se caracterizeze nu realitatea istorică a cunoașterii pozitive ori întruchipările ei exemplare, ci modelul ei ideal, valorile care-și conturează profilul, condițiile ei normative (p. 45). Primele teorii filosofice sunt descriptive; celelalte sunt prescriptive*.

Aici trebuie făcute două observații. Prima: o expresie ca "teorie descriptivă" induce în eroare. Aceasta fiindcă ea e de fapt o prescurtare. Or, în momentul în care încercăm să facem completarea, se observă că, în mod corect spus, avem: "Teorie a unei imagini descriptive a științei", nu "teorie descriptivă a unei imagini a științei";

* Această caracterizare a celor două tipuri de teorii nu trebuie suprapusă, consideră profesorul Flonta, peste distincția dintre teoriile științei care, preponderant, se întemeiază pe generalizări descriptive ale realităților vieții științifice și teoriile științei practicate ca reconstrucții raționale ale acelor realități (M. Flonta, "Răspunsuri", în *Cunoaștere și analiză*, pp. 201 – 212):

"Ceea ce desparte, în ultimă instanță, teoriile cunoașterii științifice cu intenție descriptivă sau prescriptivă sunt opțiuni pentru modalități esențial diferite de validare a unei reprezentări asupra țelului central al cunoașterii științifice... Dimpotrivă, distincția dintre teorii ale științei orientate istoric și respectiv formal se conturează prin raportare la tensiunea ce există între cerința ca teoria să oglindească cât mai fidel și mai nuanțat aspectele esențiale ale vieții și activității științifice, pe de o parte, și exigențele severe ale preciziei conceptuale și ale rigorii argumentative, exigențe ce prezidează construcția modelelor formale ale raționalității științifice, pe de altă parte." (*ibidem*, p. 202)

Deosebirea pe care o face profesorul Flonta între cele două chestiuni este extrem de relevantă. Căci, dacă lucrurile stau astfel, atunci cele mai multe din observațiile critice pe care le fac aici devin fără obiect. Sunt de acord că multe dintre formulările folosite de mine par să indice faptul că am luat cele două distincții ca fiind coextensive.

Vreau totuși să accentuez aici asupra a două lucruri. Mai întâi, cum se va observa și din discuția de mai jos care se bazează pe o idee a lui Moulines, chiar dacă sunt tentat adesea să apropiez ideea de descriptiv de cea de teorie a științei orientată istoric, nu la fel se întâmplă cu ideile de abordare prescriptivă a științei și de teorie a științei orientată formal. Dimpotrivă, voi accentua mai jos asupra unei clare distincții dintre acestea. În al doilea rând, eu nu cred că distincția pe care o face profesorul Flonta între, o dată, teorii ale cunoașterii științifice cu intenție descriptivă sau prescriptivă și, apoi, între teorii ale științei orientate istoric și respectiv formal este foarte bine trasată. Eu nu sunt convins că e clar cum diferă între ele, să zicem, teoriile cunoașterii științifice cu intenție descriptivă și teoriile științei orientate istoric. (În plus, mi-e greu să accept că teoriile științei orientate istoric nu fac uz de modele ale raționalității științifice, chiar dacă nu neapărat formale ori explicite.)

la fel, corect ar fi: "teorie a unei imagini prescriptive a științei", iar nu "teorie prescriptivă a unei imagini a științei". În eseurile în care discută cele două feluri de teorii, M. Flonta nu pare să facă însă aceste distincții⁵. Dar consider că alegerea între alternativele menționate este importantă.

Cea de-a doua observație este că această distincție între teoriile descriptive și cele prescriptive pare să fie doar o reformulare a punctului de vedere obișnuit, întâlnit ca ceva comun printre filosofi care se apleacă asupra cunoașterii științifice. Dar nu acesta e și punctul de vedere al lui M. Flonta. Înainte însă de a-l prezenta, să vedem pe baza unui exemplu cum ia naștere distincția dintre teoriile descriptive și cele prescriptive. Diverși cercetători ai cunoașterii științifice se pot deosebi între ei prin opțiunea pentru redarea fidelă a realităților, complexe și variabile, ale practicii științifice sau, dimpotrivă, pentru clarificarea conceptuală a diferitelor aspecte ale acestei cunoașteri, prin utilizarea limbajelor logicii și matematicii moderne. Cele două genuri de opțiuni conduc la "imagini sub anumite aspecte diferite asupra a ceea ce constituie obiectul reconstrucției și, respectiv, al explicației" (p. 41). Raportându-se, în scopul elaborării unei teorii a raționalității științifice, la aceste imagini ale cunoașterii științifice, filosoful va fi implicit ghidat fie spre o construcție sistematică, prescriptivă - atunci când opțiunea sa fondatoare e cea a reconstrucției formale, logice - fie spre una istorică, descriptivă - atunci când opțiunea sa fondatoare e cea a explicării neformale a unor episoade ale dezvoltării acestei cunoașteri. O teorie prescriptivă a raționalității științifice va defini un ideal cognitiv și va judeca diversele practici științifice în funcție de modul în care realizează sau nu acel ideal. Astfel, pentru a stabili dacă o decizie științifică, precum alegerea dintre două sau mai multe teorii în competiție, este rațională, teoria aduce în discuție criterii, reguli precise care permit să se determine caracterul corect sau nu al acelei decizii; dacă decizia este corectă potrivit acelor criterii și reguli, e și rațională; iar dacă nu e corectă, nu e nici rațională. Invers, o teorie descriptivă a raționalității va judeca o astfel de decizie adoptată de o comunitate științifică nu neapărat în funcție de criterii generale (precum precizia, consistența logică, puterea de cuprindere, simplitatea, fecunditatea etc.), care nu funcționează adesea - nu indică univoc cercetătorilor care alternativă este de preferat - ci în funcție de multe alte considerente, care nu se impun în mod constrângător unui om rațional, calificat și doritor în chip sincer să cunoască adevărul. Faptul că o decizie e rațională poate fi apreciat mai curând retrospectiv, judecând dacă a favorizat sau nu progresul cunoașterii, dacă a condus la o realizare științifică unanim recunoscută etc. (p. 34-35).

Ideea despre teorii prescriptive și descriptive, distincte și opuse, e la prima vedere indiscutabilă. Dar, îndată ce încercăm să intrăm în subtilitățile distincției, vedem că lucrurile nu stau așa de simplu. În fond, sugerează M. Flonta, sunt posibile

trei tipuri de poziții. Primul e cel deja menționat: potrivit pozițiilor de acest tip, cele două feluri de teorii sunt ireconciliabile; a încerca apropierea lor ar însemna comiterea "erorii naturaliste". În cel de-al doilea tip se cuprind pozițiile după care distincția prescriptiv-normativ este irelevantă sau lipsită de sens în conturarea profilului filosofiei științei (în cele ce urmează mă sprijin pe remarcile de la pp. 23; 53-55; 79-90). Așa ceva se poate întâmpla în mai multe feluri. De pildă, să presupunem că cineva ar fi adeptul punctului de vedere că enunțurile prescriptive pot fi reduse la enunțuri descriptive; altfel zis, că orice enunț în care apare un termen prescriptiv se poate analiza ca un enunț în care acel termen nu mai apare⁶. Atunci teoriile prescriptive nu sunt altceva decât modalități de a formula mai pe scurt, dar fără a aduce nimic nou, teorii descriptive: între ele nu există o distincție reală. Dar s-ar putea argumenta și altfel, anume că distincția, chiar dacă există, nu e relevantă pentru ceea ce își propune să facă filosofia științei. Aceasta ar fi linia lui R. Carnap: perspectiva după care ceea ce își propune filosoful este să reconstruiască diverse aspecte ale practicii științifice (de exemplu, confirmarea teoriilor științifice). Astfel, pentru C.U. Moulines⁷, scopul filosofului științei e acela de a formula modele explicative pentru diversele expuneri existente ale științei. Aceste modele sunt supuse controlului sistematic al "faptelor" (ale expunerilor existente) și, ca atare, sunt în afara distincției dintre normativ și descriptiv (tot așa cum despre un model explicativ al unui fenomen fizic nu are sens să zicem că normează comportamentul acestuia).

M. Flonta consideră că o asemenea poziție e de nesusținut. Mai întâi, el contestă că expunerile existente ale științei sunt libere de interpretări, de opțiunile valorice ale oamenilor de știință. În al doilea rând, modelele explicative ar sistematiza, purifica aceste cerințe, criterii valorice implicite. Apoi, la modul general, chiar dacă nu este explicit formulat, prescriptivul determină orice enunț asupra unei acțiuni omenești (considerată nu doar ca reală, ci și ca dezirabilă sau indzirabilă). În sfârșit, Moulines greșește atunci când argumentează în contra tezei că orice vorbire este sau descriptivă sau normativ-evaluativă. Mărturisesc că nu găsesc convingătoare aceste argumente. Cel de-al treilea e prea general; primele două nu reușesc să spună de ce situația e în acest caz diferită de cea în care se află, să zicem, un fizician care formulează, să zicem, un model explicativ al sistemului solar sau al atomului de hidrogen.

Potrivit celui de-al treilea tip de poziție privind distincția dintre prescriptiv și descriptiv, distincția nu este una de natură, ci mai curând de grad: astfel, am putea zice că o teorie are intenții preponderent descriptive sau preponderent prescriptive; "lumea valorilor și lumea faptelor nu sunt net despărțite", ele se constituie și se transformă într-o relație de interacțiune circulară" (p. 27). În particular:

Un efort de clarificare analitică ... evidențiază că în cunoașterea științifică orice determinare descriptivă va avea o componentă prescriptivă și, reciproc, că normele

și prescripțiile metodologice nu vor mai avea nici o bază de susținere și nici un sens de îndată ce vor fi izolate de faptele și experiențele vieții științifice. Într-adevăr, constatarea că o anumită conduită condiționează în mod sistematic succesul cercetării poate să ia ușor forma unei prescripții, a unei norme metodologice. Tot așa, autoritatea oricărei prescripții propuse unui corp de practicieni ai cercetării se sprijină în primul rând pe experiențe împărtășite în comun... Teoriile descriptive sunt cele care urmăresc *cu deosebire* să legitimizeze valorile cunoașterii științifice. Teoriile prescriptive se interesează, dimpotrivă, *mai ales* de formularea și întemeierea unor norme și reguli recunoscute ale cercetării, prin raportare la valori științifice a căror bază faptică e lăsată în umbră" (p. 9; subl. A. M.)

Atunci scopul filosofului e, pe de o parte, acela de a identifica acele opțiuni fundamentale care motivează intențiile preponderent prescriptive sau preponderent descriptive și, pe de altă parte, de a identifica modalitățile în care interacționează în realitate cele două feluri de demersuri. Acestor scopuri M. Flonta le-a dedicat analize lungi și percutante. Nu mă voi opri însă asupra lor, ci asupra a două dintre supozițiile demersului său. Mai întâi, ce este o abordare prescriptivă, în raport cu una descriptivă? Și apoi, care e natura interacțiunii dintre cele două?

2. Prescriptivism și descriptivism. Cei mai mulți dintre noi ar fi mai curând dispuși să spună ce nu e prescriptivul, decât ce e. O judecată prescriptivă face altceva decât să descrie faptul despre care este; nu este descriptivă. Însă cum este? Ce face? Sigur, dacă ne raportăm la variantele extreme ale demersurilor descriptive și prescriptive, găsim ușor contexte în care să le diferențiem. Astfel, în cazul unei teorii prescriptive, evaluările cuprinse nu sunt corectibile prin compararea cu faptele, în timp ce în cazul celor descriptive controlul faptelor este esențial. Luând concepția lui Popper ca exemplară pentru o teorie prescriptivă, M. Flonta sugerează că acesta lasă "să se înțeleagă că el nu ar fi dispus să-și reconsidere punctul de vedere asupra țelului cunoașterii nici chiar într-o ipotetică situație limită, în care oamenii s-ar consacra exclusiv cercetării normale" (p.26) - caz care ar fi în dezacord cu idealul de cunoaștere formulat de el. Sau am putea compara modurile în care cele două tipuri de teorii reușesc să dea seamă de anumite episoade din istoria științei, de pildă modul în care explică evoluția rapidă a științei într-un anumit caz, ori felul în care se iau unele decizii îndrăznețe⁸ (pp. 35-37; 210-214).

M.Flonta formulează și unele sugestii mai precise pentru a distinge între teoriile prescriptive și cele descriptive. În primul rând, el sugerează că vom înțelege mai bine în ce constă o teorie (preponderent) prescriptivă odată ce vom identifica analogii persuasive ale prescripțiilor pe care le cuprind ele. Să luăm un exemplu: să admitem că normele metodologice cuprinse într-o teorie prescriptivă sunt analoage normelor tehnice⁹. Acestea sunt instrucțiuni despre cum trebuie acționat dacă vrem să atingem un scop: "Dacă vrei să deschizi televizorul, apasă pe butonul roșu!" La

fel, normele metodologice spun sau cel puțin intenționează să spună omului de știință cum trebuie să acționeze dacă vrea să ia decizii corecte, adică adecvate țelului asumat al cunoașterii științifice (v. pp. 32-33). Există totuși o problemă cu această analogie. Anume, normele tehnice sunt condiționale: ele spun cum trebuie făcut ceva dacă se urmărește atingerea unui scop. Or, dacă scopul se schimbă, norma primește un alt conținut, dar rămâne tot condițională. Potrivit analizelor lui M. Flonta, diverse opțiuni prealabile pot conduce la definirea de către filosof a unor scopuri diverse ale cunoașterii științifice. Însă lucrurile nu stau tot așa din perspectiva adeptilor punctului de vedere prescriptivist: normele metodologice le apar acestora ca necondiționale, categorice. Pentru un susținător al unei teorii prescriptive normele care definesc raționalitatea alegerii unei teorii științifice dintre mai multe nu sunt condiționale: alegerea este sau rațională sau nu este rațională - și anume într-un sens absolut. Nu e întâmplător că V. Kraft, de pildă (citat la p. 324) face o analogie între normele metodologice și cele morale: teoria cunoașterii, crede el, "se aseamănă mai degrabă cu etica, ca știință normativă". Or, normele etice sunt categorice¹⁰.

O altă analogie posibilă este între normele metodologice și regulile lingvistice (p. 28). Așa cum practica lingvistică, evoluând sub influența unor factori contingenți, a dus nu o dată la modificarea regulilor de vorbire legiferate de academiile prin dicționare și gramatici, tot așa principiile de raționalitate științifică vor trebui să se modifice ținând cont de evoluția practicii cercetării științifice. Vom putea observa iarăși că analogia nu e acceptabilă din perspectiva unui demers prescriptiv asupra științei. Fiindcă în ambele analogii sensul prescripțiilor metodologice nu e luat ca unul tare; și nu cred că ar fi dificil, plecând de aici, să se admită că există o interacțiune între demersurile descriptive și cele prescriptive. Să comparăm următoarele două norme: "Nu trebuie să ucizi!" și "Dacă vrei să ucizi trebuie să înfiți cuțitul drept în inimă!". Cea de-a doua normă este tehnică și poate fi admisă drept corectă chiar și de cel ce acceptă prima normă, care este evident una morală; sensul termenului "trebuie" în cele două e foarte diferit.

Pentru a vedea care este modul în care vede M. Flonta lucrurile, să ne gândim la stăruitoarea sa invocare, relativ la caracterul prescriptiv al demersului filosofului, a ideilor de valoare științifică, de ideal de cunoaștere. O mare parte a eseurilor cuprinse atât în *Imagini ale științei*, cât și în *Perspectivă filosofică și rațiune științifică* pot fi citite ca excavări în căutarea unor astfel de valori și idealuri care configurează episoade remarcabile din istoria științei. Aceste analize ne permit să ne facem o idee generală despre înțelesul pe care M. Flonta îl dă termenului "prescriptiv". Însă cred că acest lucru nu e suficient pentru a defini exact punctul său de vedere. De aceea voi insista mai mult asupra

În filosofia morală este un punct comun să se realizeze o apropiere între enunțurile non-descriptive și cele în care avem de-a face cu sentimente, emoții.

(Exprimarea mea e, sigur, foarte vagă; însă, cum va reieși imediat, am avut motive să procedez pentru moment astfel.) Să începem cu o afirmație a lui Popper: "Dacă pledăm totuși pentru știința modernă o facem nu deoarece știința este de fapt așa cum este, ci - exprimat grosolan - deoarece știința, așa cum este, ne place." Afirmația e cuprinsă într-un text mai larg, citat de M. Flonta (la p. 26). Popper realizează aici o opoziție: între fapte și evaluarea lor. E interesant să subliniez că această afirmație a lui Popper, atunci când e citată, este subliniată de M. Flonta; și e limpede că în cadrul ei e recunoscută opoziția dintre ce este și evaluarea acestuia. Întrebarea care apare acum e: în ce constă evaluarea realizată aici?

Un răspuns este că avem o evaluare întrucât se invocă o stare a mea: faptul că îmi place, îmi face plăcere ceva; sau: se invocă aprobarea mea față de acel ceva. Or, aprobarea mea nu spune nimic despre acel ceva. Cum argumenta A. J. Ayer:

Prezența într-o propoziție a unui simbol etic nu adaugă nimic conținutului ei factual. Astfel, dacă eu spun cuiva: "Ai acționat greșit furând banii", eu nu afirm nimic mai mult decât aș fi făcut spunând pur și simplu: "Ai furat banii". Dacă adaug că acțiunea e greșită, eu nu fac o afirmație în plus despre ea."¹¹

Printr-o judecată morală evaluăm un fapt, îl aprobăm sau îl dezaprobăm. Expresiile "morale" care intervin în ele au capacitatea - proprietatea dispozițională - de a cauza (sau de a fi cauzate de) anumite procese psihologice care au loc în ascultători (respectiv, vorbitori). O normă metodologică, formulată de un filosof popperian va da naștere unei atitudini față de un episod din istoria științei; a zice, de pildă, că în acel caz oamenii de știință s-au comportat rațional e un fel foarte sofisticat de a exprima aprobarea față de comportamentul lor.

Este adevărat că M. Flonta nu merge explicit pe această cale, chiar dacă unele analize pe care le face unor episoade particulare din istoria unor științe abundă de referiri la atitudini personale, stări afective ale unor cercetători reprezentativi; e de menționat, în acest sens, importanța mare pe care el o acordă pentru înțelegerea evoluției științei unor documente precum corespondența personală, relatări personale, jurnale etc. Nu voi merge până acolo încât să consider că am putea afla cheia concepției sale asupra ideii de prescriptiv în ideile de aprobare, dezaprobare, emoție ori sentiment. Cum va reieși în continuare, această analiză pregătește de fapt o observație cu caracter mai general. Dar cred că analiza indică ea însăși un aspect important al concepției lui M. Flonta.

Putem deosebi între două moduri de a înțelege o judecată morală¹²: ea fie înregistrează, fie exprimă o atitudine. Cei care adoptă primul fel de analiză sunt de obicei numiți "subiectiviști", iar cei care o preferă pe a doua sunt numiți "emotiviști". Pentru un subiectivist o judecată morală nu face altceva decât să descrie ceva: nu faptul despre care este, ci stările psihologice ale celui care face acea judecată. (Aș vrea să fac o precizare: poziția subiectivistă nu e neapărat și solipsistă, fiindcă subiectiviștii pot accepta că judecățile morale veritabile nu privesc doar stările

psihologice ale celui ce le face.) Pentru un emotivist, judecata morală e strâns legată de acțiune: a afirma o astfel de judecată înseamnă a avea o tendință puternică de a acționa într-un sens mai degrabă decât în altul și pe care nu am fi avut-o dacă nu am fi acceptat acea judecată. Emotivistul încearcă să prindă astfel o trăsătură esențială a normelor morale: faptul că ele atrag spre acțiune, că urmăresc crearea unei influențe¹³.

Transpunând în planul teoriei științei, unii filosofi sunt tentați să considere că formularea unor reguli metodologice trebuie să aibă drept consecință faptul că cercetătorii se vor conduce efectiv potrivit lor: "se lasă să se înțeleagă că familiarizarea cu metoda științei, concepută în acest fel, nu numai că ascute intuiția spontană a cercetătorului, dar îl poate conduce spre o evaluare ce satisface cerințele progresului cunoașterii în acele situații în care perspicacitatea lui intuitivă îl păărăsește sau îl lasă în încurcătură... Karl Popper, bunăoară, evocă nu o dată, cu satisfacție abia reținută, mărturia unor oameni de știință creatori de cel mai înalt rang, ca J. Eccles, P. Medawar sau H. Bondi, cu privire la orientarea pe care le-a oferit-o în cercetările lor familiarizarea cu teoria metodei științifice pe care a formulat-o filosoful" (p.48) M. Flonta e sceptic în această privință: după părerea sa, regulile metodologice formulate de filosofi au prea puține șanse să ghideze activitatea oamenilor de știință.

Cu aceasta ajungem însă la o observație mult mai generală pe care vreau să o fac. Ea pornește de la sesizarea unei ambiguități în felul în care au fost abordate până acum diverse chestiuni. Pe de o parte, teoriile științei - fie ele (preponderent) prescriptive, fie ele (preponderent) descriptive - sunt elaborate de filosofi, iar activități de elaborare a unor astfel de teorii îi e recunoscută de comunitatea filosofică o respectabilitate academică înaltă. Pe de altă parte, teoriile științei au un auditoriu: ele se adresează cuiva. Auditoriul intenționat poate fi alcătuit, de exemplu, din filosofi sau din oameni de știință. Părerea mea este că aprecierea unei teorii a științei se va face în funcție de modul în care alegem auditoriul intenționat; și, mai mult, dacă lăsăm o ambiguitate în înțelegerea acestuia suntem predispuși la confuzii. Acum, dacă presupunem că există un singur auditoriu intenționat și că acesta e alcătuit din oameni de știință, cred că ia naștere pericolul de a amalgama două lucruri diferite: perspectiva filosofului (a cercetătorului științei) și cea a practicianului științei¹⁴. Sunt de acord cu M. Flonta că orice teorie a științei îi apare practicianului științei ca mai mult sau mai puțin prescriptivă, mai mult sau mai puțin normativă. Problema este însă următoarea: dacă privim lucrurile din perspectiva filosofului, arată ele tot astfel? Cred că nu. Filosoful va încerca mai degrabă să sugereze că producțiile sale (teorii ale (unor imagini ale) științei) nu trebuie judecate prioritar pe axa descriptiv-prescriptiv (bunăoară, ar sugera că acestea trebuie considerate mai curând ca modele teoretice, cum am văzut că propunea Moulines).

De altfel, îmi pare că așa au și procedat filosofii: chiar pentru cei "prescriptiviști" remarcile privind înțelegerea abordărilor lor ca norme metodologice nu sunt esențiale - sunt adesea periferice, fugare, formulări în care primează intenții persuasive etc.

Voi încheia cu o concluzie mai generală: aceea că în disputa dintre teorii descriptive și prescriptive poziția lui M. Flonta ar putea fi caracterizată ca descriptivistă. Voi spune că o poziție este descriptivistă dacă susține că evaluările morale își au temeiul în descripții factuale. La mijlocul secolului nostru, abordările descriptiviste s-au concentrat în direcția probării faptului că legea lui Hume nu e valabilă: "trebuie" se poate deduce din "este"; că, deci, plecând de la enunțuri descriptive putem obține o concluzie morală¹⁵. Cred că M. Flonta ar accepta ca valide argumente care conduc la o astfel de concluzie. Pentru el, ideea că cercetarea științifică modernă este instituționalizată sub varii aspecte, în diverse moduri, este crucial pentru a înțelege ce face ca un fapt "brut" de cercetare să devină un "fapt științific". Spre a fi luată în considerare și a fi examinată cu seriozitate, "o contribuție științifică trebuie să fie controlabilă, în acord cu modul de gândire, indici de plauzibilitate și excelență și tehnici de cercetare consacrate de autoritatea tradiției științifice și să poată fi integrată în cunoașterea existentă" (p. 52). Eseurile lui M. Flonta abundă în exemple care stau mărturie a felului în care organizarea practicii științifice recunoaște o contribuție în calitate de contribuție veritabilă, a felului în care se constituie fapte noi, care nu ar fi putut să existe în afara acelei practici, a regulilor ei constitutive.

Atunci poziția sa ar fi una descriptivistă, care admite ideea "caracterului complementar al demersului descriptiv, de la realitate la normă, în raport cu demersul prescriptiv, de la normă la realitate... Lumii cercetării, lumii cunoașterii obiective, îi este, așadar, în mare măsură străină acea tensiune acută între valori și fapte, pe care o prilejuiește, atât de des, confruntarea idealurilor morale sau estetice ale oamenilor cu realitățile vieții lor". (p. 47)

Note

¹ Acest text a fost publicat, într-o variantă ceva mai extinsă, în volumul omagial Mircea Flonta *Cunoaștere și analiză*, editat de Adrian-Paul Iliescu la Editura All, București, în 1998, cu titlul „Prescriptiv și descriptiv”, pp.51 – 73. Textul a fost comentat critic de profesorul Flonta, în același volum, la paginile 189 – 210.

² Editura Academiei Române, București, 1994. Ori de câte ori nu va fi menționată explicit sursa, trimiterele la pagini vor viza acest volum.

³ O prezentare a interpretărilor alternative ale acestui pasaj de află, de exemplu, în volumul *The Is-Ought Question*, editat de W. D. Hudson, London, 1969.

⁴ Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

⁵ S-ar putea specula în sensul că admiterea implicită a unor posibilități ca: teorie prescriptivă a unei imagini descriptive a științei sau teorie descriptivă a unei imagini normative a științei

să motiveze poziția lui M. Flonta, că granițele dintre teoriile descriptive și prescriptive nu sunt rigide. Însă mă îndoiesc că perspectiva formulată de M. Flonta se sprijină pe o asemenea confuzie. Oricum, așa cum vom vedea, există mai multe argumente în sprijinul poziției sale.

⁶ O analogie e poate lămuritoare. Potrivit lui B. Russell, propozițiile în care apar descriții definite pot fi reduse la propoziții (mai complicate) în care acele expresii nu mai apar. Astfel, propoziția "Regele de astăzi al Franței este chel" va fi analizată în propoziția compusă: "Există o persoană care e astăzi rege al Franței; acea persoană e unică și este cheală".

⁷ C. U. Moulines, "On How the Distinction between History and Philosophy of Science Should Not Be Drawn", în *Erkenntnis*, 19 (1983).

⁸ Dacă avem în vedere ideea de raționalitate științifică elaborată în cele două tipuri de teorii, se va putea observa că "atât evoluții științifice mai recente și mărturii ale unor mari cercetători, cât și unele studii istorice de caz par să indice că liberalizarea imaginii tradiționale asupra raționalității științifice ar putea să reprezinte un pas semnificativ în direcția câștigării unei înțelegeri mai complexe și mai nuanțate asupra naturii cunoașterii științifice" (p. 36). O atare liberalizare au realizat în primul rând teoriile descriptive, nu prescriptive.

⁹ Pe larg, aceste norme sunt analizate în G. H. von Wright, *Normă și acțiune*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985.

¹⁰ Nu știu însă cât de mult ar adera M. Flonta la această susținere.

¹¹ A. J. Ayer, *Language, Truth and Logic*, 2nd edition, London, 1946, p. 107.

¹² A se vedea C. L. Stevenson, *Ethics and Language*, New Haven and London, 1944, cap. II

¹³ Cf. C. L. Stevenson, *Facts and Values*, New Haven, 1963, pp. 13-16.

¹⁴ Apelând la o distincție a lui Austin, am putea spune că pentru practicianul științei contează aspectul perlocuționar al (utilizării) teoriei științei, în timp ce pentru filosof contează aspectul ilocuționar.

¹⁵ Cele mai cunoscute argumentări în acest sens sunt cele avansate de J. R. Searle ("How to Derive Ought from Is", în *The Is-Ought Question*) și A. Gewirth (*Reason and Morality*, Chicago and London, 1978).